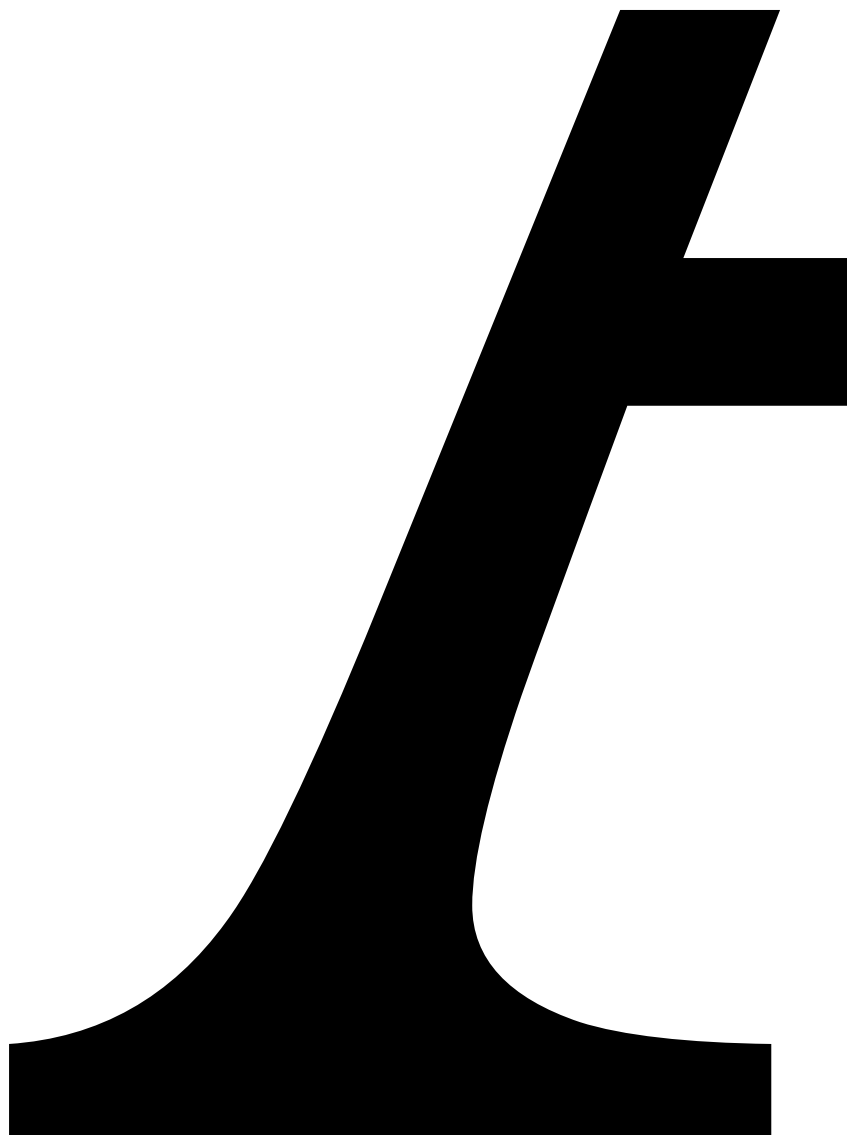

Hycklinge kyrka gravar och grundstenar från en äldre kyrka

Rapport 2018:65
Arkeologisk förundersökning
i form av schaktningsövervakning

Östergötlands län, Östergötland, Kinda kommun,
Hycklinge socken och kyrka

Caroline Arcini & Rikard Hedvall

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölndal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Rapport 2018:65

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

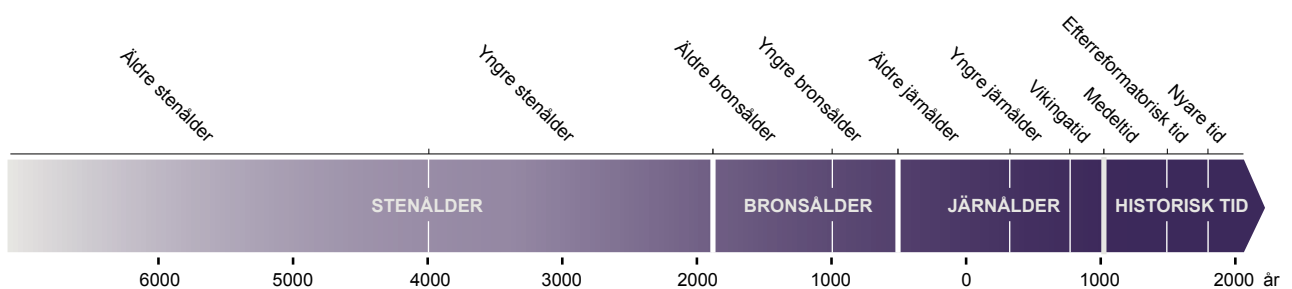
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

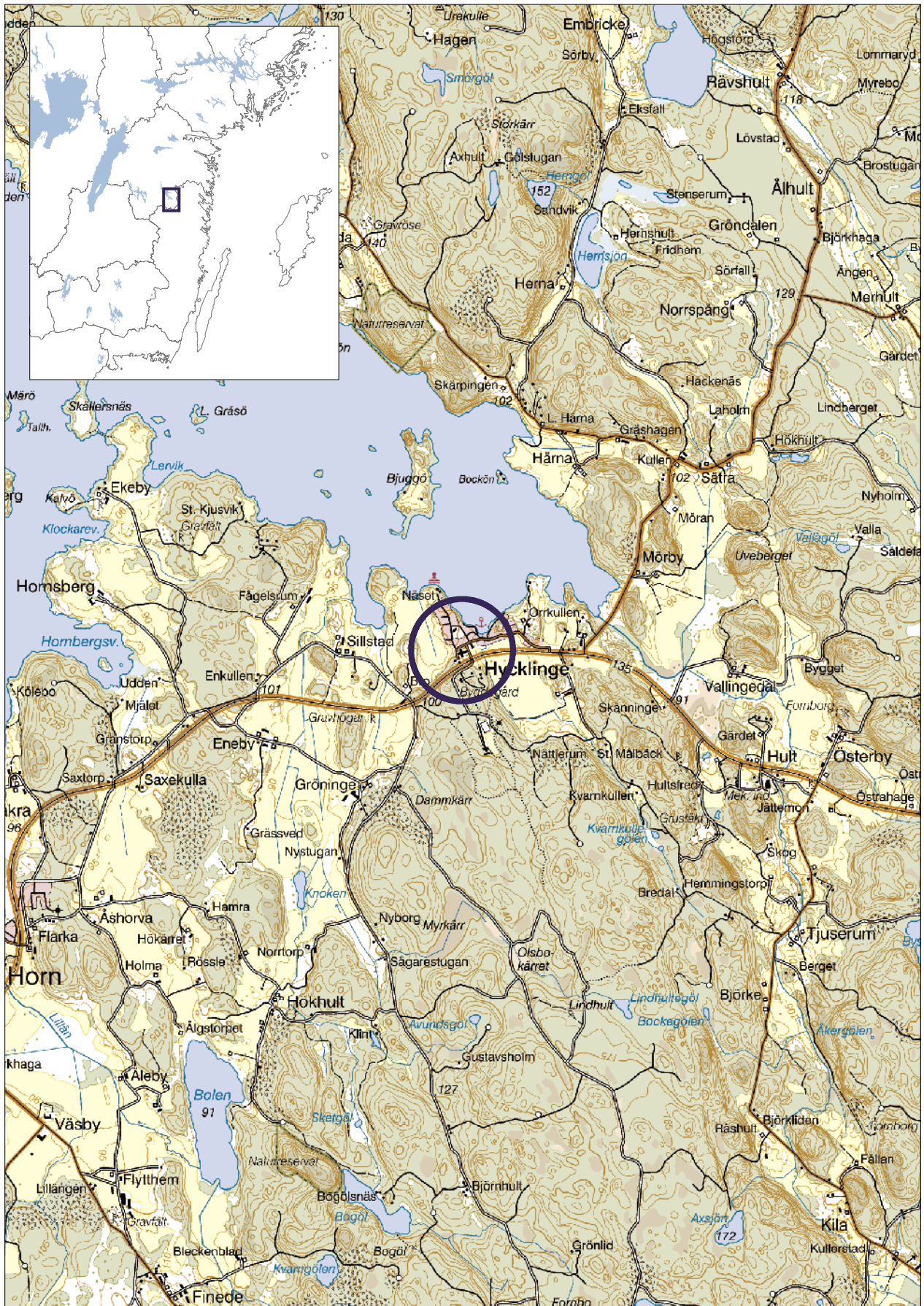
Bildredigering och layout: Lena Troedson

Tryck/utskrift: Åtta.45 Tryckeri AB, 2018

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Sammanfattning	7
Resultat	8
Under orgelläktarens norra del	8
Under orgelläktarens södra del	9
Kyrkogården norr om kyrkan	9
Kyrkogården söder och väster om kyrkan	10
Osteologisk analys	10
Referenser	12
Administrativa uppgifter	13
Bilagor	14
Bilaga 1. Föremålstabell	14

Figur 1. Läget för undersökningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan (skala 1:50 000), och Sverigekartan.

Inledning

I samband med att Kinda pastorat påbörjade en ombyggnad av den norra delen av utrymmet under orgelläktaren i Hycklinge kyrka, genomförde Arkeologerna en schaktningsövervakning. Det rörde sig om ett ledningsschakt för vatten och avlopp som från läktarunderbyggnaden grävdes ut, norr om kyrkan, vidare runt tornet och ut genom den södra kyrkogårdsöppningen. Schaktet grävdes vidare upp till vaktmästarbyggnaden, genom nya kyrkogården men denna del övervakades inte. Undersökningen pågick från den 17–31 januari 2017.

Bakgrund

Det är inte mycket känt om den medeltida kyrka som utifrån ett dopfuntsfragment dateras till slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet. Det har tidigare påpekats att det inte är helt klart att det var den ursprungliga kyrkan som revs på 1700-talet, utan att den skulle kunna ha varit ersatt redan någon gång under medeltiden (Lindqvist 2005).

Enligt Broocmans beskrivning av kyrkan på 1760-talet var den byggd av grova gråstenar, 29 alnar lång och 14,5 aln bred inom murarna dvs cirka 17,4×8,7 meter (Broocman 1760:6f).

År 1778 ersattes denna av en ny kyrka, som anges ha uppförts på några av de gamla murarna (Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005). Fem år senare uppfördes det första tornet. Redan några år därefter konstaterades problem med kyrkans södra mur, som var för dåligt grundlagd. Kyrkan revs och en ny kyrka, den tredje i ordningen, restes i anslutning till det bevarade tornet år 1793.

Vid en undersökning som gjordes 1992 i samband med att ett dräneringsschakt grävdes runt kyrkan påträffades vid kyrkans södra sida en medeltida minnessten med latinsk inskrift samt en cirkelrund fundamentsten till dopfunten. Även partier med murar påträffades på flera platser, sannolikt hörande till den kyrka som uppfördes något årtionde före den nuvarande kyrkan. Denna kyrka var så pass dåligt grundlagd att den revs för att ersättas av nuvarande byggnad (Feldt 2002).

Sammanfattning

Minst tre generationer med kyrkor har funnit på platsen. En medeltida, en från 1778 och så den nuvarande kyrkan från 1792. Den medeltida kyrkans norra och västra murar anges ha återanvänts då 1778 års kyrka uppfördes enligt Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005.

Två murar påträffades vid undersökningen strax innanför den nuvarande kyrkans norra respektive södra mur. I norr rörde det sig om ett antal stenar till en förmodad grundmur medan den södra även verkar ha utgjort en del av dagemuren.

Den ena muren eller båda kan ha ingått i den medeltida kyrkan. Avståndet dem emellan är nämligen cirka nio meter, som också angavs som breddmått på den gamla kyrkan av Broocman. Eftersom det inte finns några uppgifter om storleken på den temporära kyrka som endast stod i några år under 1770- och 1780-talen, kan även någon, eller båda murarna ha ingått i denna byggnad, även om det inte är så sannolikt. Om båda skulle ha ingått var inte 1770-talets kyrka bredare än den medeltida, som anges ha varit nio meter. Eftersom tornet ursprungligen hörde till 1770-talets kyrka och att detta bör ha varit placerat mitt på kyrkans västvägg, så borde båda eller ingen ha ingått. Det troliga är att läget för 1770-talets murar var detsamma som för den nuvarande kyrkan.

Två intakta gravar med skelett undersöktes norr om kyrkan. I den ena graven påträffades en metallplåt med målad text av relativt sentida stil, sannolikt 1700–1800-tal. I en större nedgrävning västerut hade en grav grävts. I graven hade en människa begravts i en kista, vars botten låg på 1,8 meters djup från dagens markyta. Personen hade en kopparring på ett finger. Skeletten analyserades osteologiskt av Caroline Arcini, Arkeologerna i Lund.

Resultat

Under orgelläktarens norra del

I långhusets nordvästra hörn, under läktaren, planerades ett pentry och en handikapptolett. Vatten och avloppsledningar var tänkta att dras genom långhusväggen, där ett eller flera hål skulle borraras om det inte gick att passera under muren. Vattenledningen var tänkt att läggas på 1,5 meters djup. Endast ett mindre område avsågs behöva grävas ner till detta djup, direkt innanför muren. Schaktet grävdes cirka 2,5 kvadratmeter stort och i övrigt till drygt en meters djup.

Under träbjälklaget låg träspån från tillverkningen av detsamma. Närmast hushörnet fanns ett 0,15–0,20 meter tjockt humöst lager och därunder ett 0,5 meter tjockt siltlager. Det senare innehöll en hel del raseringsmaterial i dess övre del, såsom tegel, kalkbrukskockor och träspån. Raseringsmaterialet hör sannolikt samman med rivningen av den första 1700-talskyrkan.

En del av siltlagret kan komma från grundgrävningen inför den nuvarande kyrkans uppförande. I schaktets södra del var inte detta lager lika tjockt. Här fanns istället ett upp till 0,3 meter tjockt kalkbrukslager som nivåmässigt motsvarade den mer rena silten mot botten av det förra lagret. Kalkbruket var mestadels som grus, men enstaka klickar (0,02–0,05 meter stora) visar att det härrör från en nedbruten mur. Kalkbruket kan härröra från den medeltida kyrkans ödeläggelse på 1700-talet.

Kalkbrukslagret täckte i sin tur en stengrund med gråstenar på upp mot 0,7 meters diameter, S1000026–1000031. De låg på en nivå 2,3 meter under kanten på solbänkens nedre del och en meter under dagens golvnivå. En nedgrävningskant kunde anas mot nordväst, vilken var skev i förhållande till dagens kyrka. Mot väster verkade muren

ha ett slut och i så fall kan det ha rört sig om det nordvästra långhushörnet. Inga rester efter dagermuren fanns kvar, vilket bör betyda att dessa stenar har återanvänts för den senare kyrkan. Undergrunden utgjordes av grå silt. Grundstenarna lämnades kvar eftersom de inte behövde avlägsnas för ledningsdragningen. Det är fullt möjligt att det rör sig om den medeltida kyrkans norra grundmur.

Under orgelläktarens södra del

I området under läktarens södra del, syntes en grundmur av gråsten några decimeter innanför dagens södra kyrkmur. Det var på två ställen som jorden sjunkit undan och ett upp till 1,5 meter djupt hål hade bildats under det borttagna trägolvet. Hålen var som störst 0,2×0,2 meter varför det inte var möjligt med en vidare undersökning. Inga markingrepp skulle i övrigt genomföras här. Troligen rör det sig om den medeltida kyrkans sydmur. Enligt Broocmans uppmätning anges den invändiga bredden ha varit knappt nio meter, medan den nuvarande kyrkans invändiga bredd är knappt 12 meter (Broocman 1760:6f). Det skulle i så fall betyda att den nuvarande kyrkans långhusmurar uppfördes direkt utanför de medeltida.

Kyrkogården norr om kyrkan

Norr om kyrkan grävdes ett ledningsschakt från sakristians norra sida och vidare västerut. Schaktet grävdes cirka 1,2 meter djupt och 0,8 meter brett. I området hade ledningsschakt för dränering, vatten, el och opto grävts sedan tidigare. Nuvarande markyta låg på nivå +99,26 och undergrunden som utgjordes av mjäla låg på +98,23 meter över havet.

Väster om sakristian påträffades ett skelett på 0,8 meters djup, skelett S207. Några enstaka omgrävda ben påträffades i graven, S200. Vänstra armen låg utmed sidan medan den högra låg upp på bäckenet. Förmultnade spår efter en kista liksom enstaka spik påträffades, S224. Gravens fotände fortsatte in i schaktväggen. För att få fram fötterna grävdes ett stycke in i schaktväggen varpå ett metallbleck dök upp. Ett förmodat spikhål i kanten av plåten indikerar att den varit fastspikad på gravkistan. Troligen har den suttit på locket vid fotändan eller på kistans gavel. Endast mörkfärgningar av kistan syns och några kisthandtag påträffades inte. En otydlig svartmålad text framträdde på den blankt förnicklade eller förkromade ytan: Si..ng o...och G.....med..... Bokstäverna var skrivna med en relativt sentida stil, sannolikt 1700–1800-tal. Metallen såg nästan aluminiumaktig ut.

Överkåken saknades på skelettet, möjligen försvann den vid schaktningen. Skelettet låg cirka 0,8 meter under dagens markyta och nivå på undergrunden fanns ytterligare 0,15 meter ner. Armarna på den begravda var placerade så att händerna låg i bäckenet.

Några meter väster om detta skelett fanns en minst tre meter lång nedgrävning (i öst-västlig riktning) med rikligt med människoben, S265. De bör härröra från ett eller flera skelett som grävts sönder när skelett S273:s grav grävdes. De omrörda benen återbegravdes. Den döde var begravd med armarna placerade utmed sidorna och händerna i bäckenet. Förmultnade trärester och spik fanns kvar av en kista vars botten låg på 1,8 meters djup, S261. Delvis fanns hår kvar på kraniet. På ett finger satt en enkel kopparring, som inte var tillverkad i ett stycke utan hade en tydlig omlottliggande skarv. Knäna var

till stor del upplösta. Fötterna kunde inte plockas upp eftersom de låg utanför det grävda schaktet. Gravens fyllnadsmassor fortsatte upp till 0,4 meter under markytan.

I övrigt påträffades endast 4–5 omgrävda människoben norr om kyrkan.

Kyrkogården söder och väster om kyrkan

På insidan av den södra kyrkogårdsmuren och vidare tio meter norrut, låg större gråstenar i fyllnadsmassorna som annars utgjordes av undergrundens omgrävda sand. Djupet var som mest 1,6 meter varpå en vattenslang frilades. Några meter in på kyrkogården höjdes schaktbotten till cirka 1,2 meter under markytan. En elkabel utmed ena schaktväggen var nedgrävd till 1 meters djup. Sandlagren bör därmed utgöra fyllnadslager i dessa ledningsschakt. Inga orörda lager påträffades, men däremot ett fåtal omrörda människoben. Stenarna kan tolkas ha ingått i kyrkogårdsmuren, från det parti som nu är en öppning. Ursprungligen har det knappast varit en öppning åt detta håll, eftersom det ser ut att ha varit åker fram till kyrkogårdsmuren, ända fram tills kyrkogårdsutvidgningen åt detta håll, någon gång efter 1940-talet enligt kartmaterial. Inga spår efter kalkbruk fanns på stenarna, så det bör ha rört sig om en kallmurad mur.

Drygt halvvägs in på kyrkogården mot kyrkan påträffades cirka tio tätt liggande gravar. Såväl skelett som kistor blev synliga. Schaktdjupet minskades då till 1,2 meter igen efter att ha varit 1,3 meter ett stycke. Inga skelett behövde därmed grävas bort utan istället påfördes ett lager med sand över detta område med gravar. Även rakt väster om tornet blottlades träkanterna på en gravkista på 1,3 meters djup. Schaktdjupet minskades då till 1,2 meter igen och kistan kunde därmed ligga kvar.

Osteologisk analys

Gravarna innehöll skeletten från en man och en kvinna. Båda individerna var äldre när de dog, över 60 år och de uppvisar de typiska ledförändringar som uppstår när man blir äldre. Mannen har det vi kallar artros i båda armbågslederna men också i tummarnas leder och kvinnan har artros i vänster höftled. Även deras ryggar har varit dåliga med diskdegeneration och inflammation i olika leder. Mannens kroppslängd var 174 cm och kvinnans 161 cm. Om de är från slutet av 1700-talet fram till mitten av 1800-talet uppvisar båda en kroppslängd över genomsnittet.

Deras tandstatus var mycket dålig och tandförlusten stor. Mannen hade utövat en viss tandhygien och försökt att hålla rent mellan de kvarvarande tänderna. Det ser vi spår efter på underkakens tänder där tandpetare avsatt spår på tre av tänderna.

Grav 1

Denna grav innehöll större delen av ett skelett från en vuxen individ, S207. Delar av pannbenet och större delen av ansiktsskelettet på kraniet hade gått förlorat i samband med schaktningen. Underkäken hade dock klarat sig utan skador. På underkäken satt flera tussar av stripigt gråsvart rakt skägg. I några av skägg-tussarna fanns några bitar av eventuella svepningsnålar och ett tunt örhänge av kopparlegering, 15–20 mm i diameter. I den ena änden där ringen smalnade av var den av så att häktan saknades. Den andra änden var utplattad

men denna del var också av, precis i kanten av hålet där häktan skulle fästas. Skelettet var i övrigt välbevarat och endast delar av ben från händer och fötter saknades.

Åldersbedömningen grundar sig på kriterier på både kranium och bäcken. Kraniesuturerna mellan hjässbenet och mellan hjässben och nackben är till stora delar utsuddade. Främre bäckenfogens form är också markant märkt av ålder, platt, nästan urholkad och porig fas VI, vilket indikerar att individen dött i en ålder av 60 år eller äldre.

Individens kön har bedömts utifrån kriterier på kranium och bäcken. På kraniet är muskelfästet bakom och nedanför örat bevarat (processus mastoideus) och detta är stort och grovt (+2). Däremot är muskelfästet i nacken (protuberantia occipitalis externa) inte särskilt markant (0). På bäckenet indikerar främre bäckenfogen (pubis) tydligt en man (+2) och även vinkeln mellan sittben och tarmben (incisura ischiadica major) på en man (+1). Allt tyder således på att det är en man.

Mannens tandstatus kan endast bedömas utifrån underkäken och den visar att fyra av sex kindtänder har gått förlorade en längre tid innan han dog. Tandlossning har varit ett problem, det tyder tillbakabildat käkben runt kvarvarande tänder på. I visdomstanden i höger underkäke ses också karies som förmodligen också haft inverkan på att tänder gått förlorade. På två av framtänderna och höger hörntand i underkäken ses spår av användning av tandpetare. På kvarvarande tänder finns också en hel del tandsten.

Utifrån lårbenen har mannens kroppslängd kunnat beräknas till 174 cm, vilket är något över genomsnittet om nu mannen levde på 1700-talet.

Flera av mannens leder kan man benämna som uttjänta, i bemärkelsen att det skyddande brosket i leden försvunnit och ben har nött mot ben. Detta har avsevärt försvårat rörligheten i leden. De drabbade lederna är båda armbågarna men också tumlederna (leden mellan mellanhandsbenet och fingerbenet). Armbågarnas rörlighet har varit avsevärt begränsad vilket ses av att inte enbart brosket försvunnit utan också att den rörelse som funnits har lett till att en stor del av benet mekaniskt nöts bort, vilket inneburit att leden blivit ostabil och därav har nybildning av ben skett på själva armbågsbenet.

Ryggen har inte heller varit besvärsfri. I halsryggen har inflammation låst de små facettlederna mellan halskota 2–4, vilket innebär att den delen av halsryggen blivit stel. Därutöver ses även diskdegeneration på de övriga halskotornas kotkroppar och att det funnits skador på det skyddande brosket på de små lederna, det senare på vänster sida. På kotorna i bröstryggen finns benbildning på själva kotkroppens mitt samtidigt som det finns osteochondros. Även i ländryggen har diskarna varit uttjänta, vilket kan utläsas av nybildning av ben för att stabilisera detta. Även kotkropparnas kanter har delvis gett vika.

På skelettets muskelfäste på kraniet nedanför och bakom örat, på vänster del av bröstbenet och på höger sida ganska högt upp på lårbenet, fanns gröna fläckar efter ärgning från föremål i kopparlegering.

Grav 2

Även i denna grav påträffades ett tämligen välbevarat skelett från en vuxen individ, S273. I detta fall var kraniet också komplett och i pannan satt ännu en gränad hårtuss kvar.

Åldersbedömningen grundar sig på kriterier på både kranium och bäcken. Kraniesuturerna mellan pannben och hjässbenet och mellan hjässbenen är endast svagt synliga. Främre bäckenfogen är trasig men fogen mot korsbenet är också markant märkt av ålder, platt, nästan urholkad och tydligt porig. Dessutom är skelettet urkalkat dvs lätt. Sammantaget indikerar det att individen dött i en ålder av 60 år eller äldre.

Individens kön har bedömts utifrån kriterier på kranium och bäcken. På kraniet är området över näsroten (glabella) plant, ögonhållans kant ganska tunn (-1), muskelfästet bakom och nedanför örat bevarat (processus mastoideus) och detta är stort och grovt (0). Däremot är muskelfästet i nacken (protuberantia occipitalis externa) obefintligt (-2). Tyvärr saknas främre bäckenfogen (pubis) men vinkeln mellan sittben och tarmben (incisura ischiadica major) är vid (-2) och tyder därmed på en kvinna. Allt tyder således på att det är en kvinna.

Kvinnans tandstatus är mycket dålig. De flesta tänder har gått förlorade innan hon dog. I gommen har alla tänder tappats och tandfickorna har tillbakabildats och i underkäken har endast två framtänder, en hörntand och två premolarer funnits kvar. Tyvärr har fyra av tänderna i underkäken gått förlorade i graven. På den kvarvarande tanden ses ett kariesangrepp strax nedanför kronan. Tandlossning har varit ett stort problem för henne. Utifrån lårbenen har kvinnans kroppslängd kunnat beräknas till 161 cm, vilket var genomsnittet på 1700-talet.

Även hon har haft en del problem med sina leder. Ryggen som är komplett uppvisar spår efter diskdegeneration i både hals, bröst och ländrygg. I båda armbågslederna, i den led som gör att vi kan vrida armen, har brosket delvis försvunnit mellan armbågsben och strålben så att benet är porigt. I höger höftled finns nybildning av ben runt ledkulan och i vänster höft har en mindre nybildning av ben uppstått som skadat brosket och benet i ledpannan och resulterat i det vi kallar artros. Den vänstra leden mellan bäckenben och korsben har sannolikt varit inflammerad, då den resulterat i nybildning av ben som låst den så kallade sacroiliacaleden. På två av fingerbenen på höger hand fanns gröna fläckar efter den ring i kopparlegering som låg där, F1.

Referenser

- Broocman, C. F. 1760. Beskrivning över Östergötland.
Feldt, A-C. 2002. En unik sten vid Hycklinge kyrka. Östergötlands länsmuseum rapport 18:2002.
Lindqvist, A. 2005. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005. Hycklinge kyrka. Östergötlands länsmuseum.

Administrativa uppgifter

SHMs dnr: 5.1.2-2017-00032.

Länsstyrelsens dnr: 433-12677-15.

SHMs projektnr: 13541.

Intrasisprojekt: A2017_008.

Undersökningstid: januari–februari 2017.

Exploateringsyta: 120 löpmeter.

Undersökt yta: 75 löpmeter.

Läge: Fastighetskartan, blad 64F2FS Hycklinge.

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Koordinater för undersökningsytans sydvästra hörn:

x 554102 y 6420570.

Höjdsystem: Rikets, RH 00.

Dokumentationshandlingar: Analoga dokumentationshandlingar förvaras i Statens historiska museers arkiv (SHM), Stockholm.

Digitala dokumentationshandlingar lagras tillsammans med

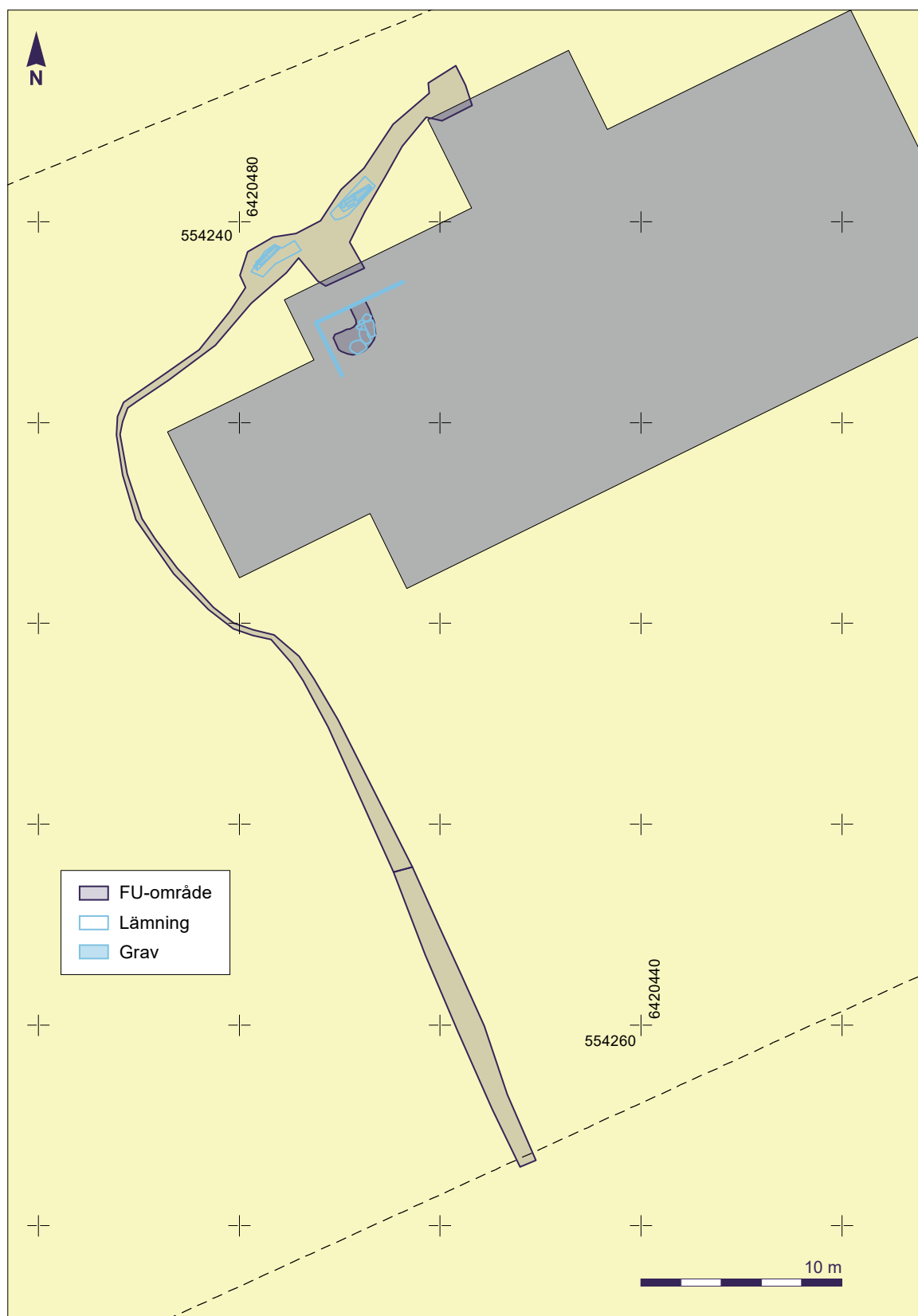
Intrasisdatabasen: 3 foton.

Fynd: två skelett förvaras hos Arkeologerna, Statens historiska museer, Linköping, i väntan på fyndfördelningsbeslut.

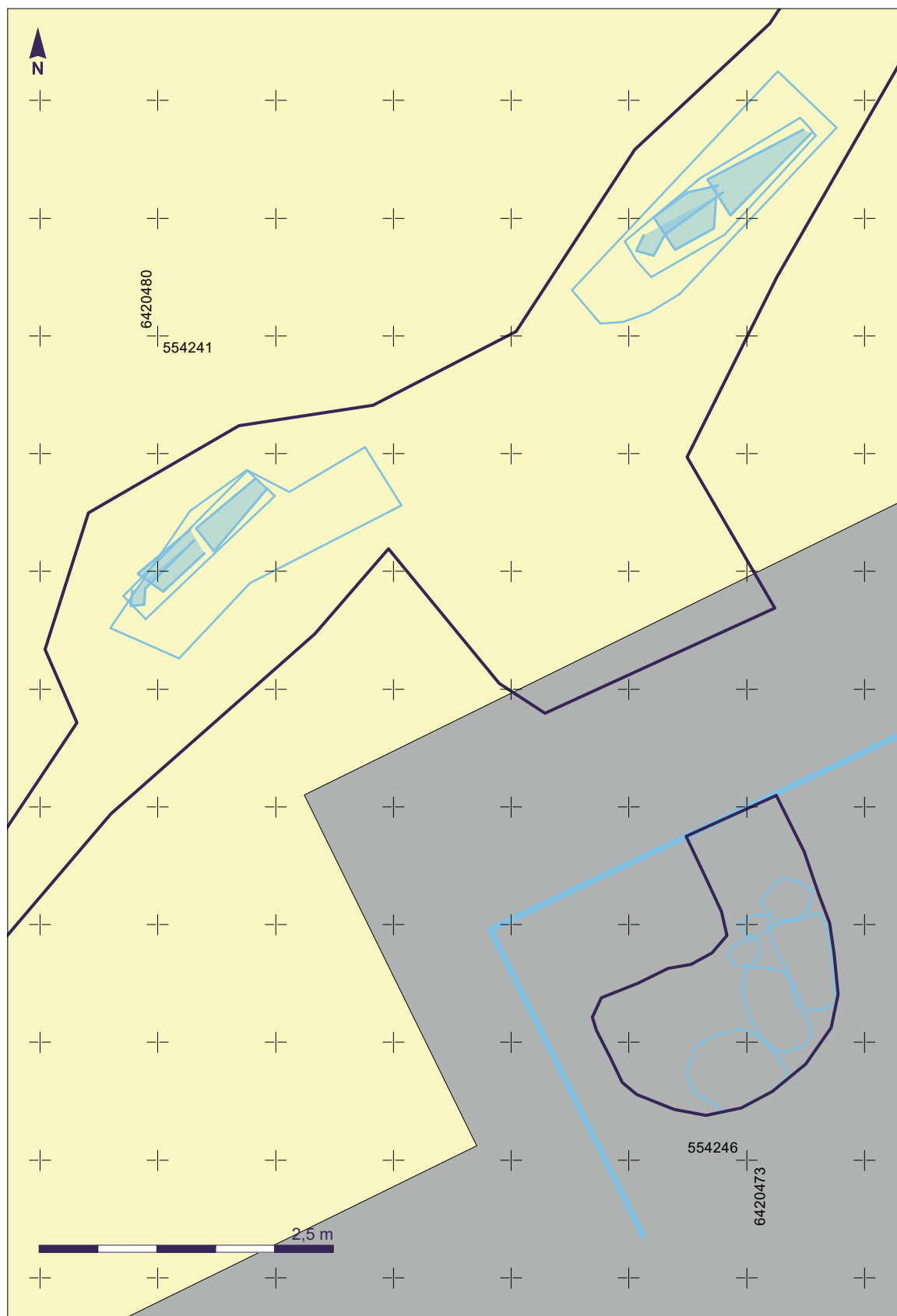
Bilagor

Bilaga 1. Föremålstabell

Sakord	Fnr	Material	Antal	Vikt (g)	Anmärkning	Fyndom- ständighet	Fynd- status
Fingerring	1	Cu-leg	1	4	Diameter utv. 19, bredd 7 mm. Vikt omlott, slät	På höger hand på skelett S273	Kastad
Kistbeslag	2	Metall	1	16	Fragment, aluminiumaktig, svartmålad text 70×80 mm	Påträffades vid fotändan av kistan till skelett S207	Kastad
Örhänge	3	Cu-leg	1	1	15–20 mm i diameter	På kranium	Kastad

Figur 2. Förundersökningsschakt och lämningar markerade på utdrag ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:300.

Figur 3. Plan över de påträffade lämningarna i kyrkan och de två gravarna på nordsidan markerade på utdrag ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:50.

Figur 4. Stenarna som påträffades i kyrkans nord-västra hörn. De bör ha ingått i en äldre kyrkas grund. Foto från öster: Rikard Hedvall.

Figur 5. Kistbeslaget från den östra kistan S224. På den aluminiumaktiga metallen syns en fragmentariskt bevarad målad text. Foto: Rikard Hedvall.

Figur 6. Till vänster fingerring från kvinnans grav och till höger örhänge som låg på mannens kranium. Foto: Rikard Hedvall.

Figur 7. Den östra graven S200 med skelett S207. Kistan kan bitvis anas medan metallbeslaget påträffades vid skelettets fötter, F2. Foto: Rikard Hedvall.

